

Հրատարակ. Բազումայ Հայոց Կուլտուրական Միութեան
Հրատարակչական Մասնաճիւղի № 24

Կ. Յ. Խատիսով

**ԻՆՉ ՏԻՊԻ ՍՏՈՐԻՆ ԵՒ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴԸՊ-
ՐՈՑՆԵՐԻ ԿԱՐԻՔ ՈՒՆԻ ՆԵՐԿԱՅՈՒՄՍ
ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԸ**

ՁեկովՅ. ՌՈՒՍ. ԿԱՅՏԵՐԱԿԱՆ ԱՐԻԵՍՏԱԳԻՏ. ԸՆԿ. ԲԱԳԻԱՅ ՃԻԲԼԻ ԸՆԴ-
ՀԱՆՈՐԻ ԺՈՂՈՎԻՆ 1911 ԹԻՒ ՓԵՏՐՈՐԻ 20-ԻՆ.

ԹԱՐԳՄԱՆԵՅ 3. 4.

Издание Б. А. КУЛЬТУРНАГО СОЮЗА
Издательской Секции № 24

К. Хатисовъ

✓ Въ какомъ типѣ низшихъ и среднихъ учебныхъ
завед. нужд. въ настоящ. время Закавказ. край.

Переводъ О. К.

Электротпечатня газ. „БАКУ“
Баку 1911 г.

37
Խ-34

ԲԱԳՈՒԱՅ ՀԱՅՈՑ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. „Պատանեկան Գրադարան“ №№ 1—17
Իւրաքանչիւր գիրքը — ր. 30 4.
2. Хрестоматія—Ս. Մանդիկեանի — „ 75 „
3. Դիւան հայոց պատմութեան—Գիւս ա. ֆ.
Աղանեանի 4 „ — „
4. Բանաստեղծութիւններ — Յ. Յովհաննիս-
սեանի 1 „ 50 „
5. Վէրք Հայաստանի—Խ. Արովեանի — „ 50 „
6. Վիլհէլմ Տէլլ—Վ. Օստրոգորսկու — „ 5 „
7. Յրինի—Վ. Օստրոգորսկու — „ 5 „
8. Գործնական շերամապահութիւն—Կ. Մե-
լիֆ-Շահնազարեանի — „ 5 „
9. Բամբակի մշակութիւնը — Ն. Տարանիսի-
նովի (Թարգմանութիւն) — „ 3 „
10. Մանր վարկի հաստատութիւնները — „ 5 „
11. Բուսական աշխարհ—Կ. Մելիֆ-Շահնա-
զարեանի — „ 5 „
- ԴՐՈՒՅԵՆԵՐ ՀԱՅ. ՊԱՏՄՈՒԹ. №№ 1—11
12. Արաւշէս Երկրորդ—Վ. Փափազեանի — „ 15 „
13. Գագիկ Երկրորդ — „ 15 „
14. Վարդանանց պատերազմը — նոյնի — „ 30 „
15. Տրդատ և Գրիգոր Լուսաւորիչ—Մ. Առա-
վելեանի — „ 15 „
16. Մահակ և Մեծրոպ—Վ. Փափազեանի — „ 15 „
17. Վահան Մամիկոնեան—Մ. Առաւելեանի — „ 15 „
18. Թորոս իշխան Վ. Փափազեանի — „ 15 „
19. Լեւոն Երկրորդ — „ 15 „

Հրատարակ. Բագուայ Հայոց Կուլտուրական Միութեան
Հրատարակչական Մասնաճիւղի № 24

370
1943-իւ

Կ. Յ. Խատիսով

ԻՆՉ ՏԻՊԻ ՍՏՈՐԻՆ ԵՒ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴԸՊ- ՐՈՑՆԵՐԻ ԿԱՐԻՔ ՈՒՆԻ ՆԵՐԿԱՅՈՒՄՍ ԱՆԴՐԿՈՎ ԿԱՍԸ

Ձեկով. Ռ. Ռ. Ս. ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԱՐԻԵՍՏԱԳԻՏ. ԸՆԿ. ԲԱԳՈՒԱՅ ՀԻՒՂԻ ԸՆԴ-
ՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻՆ 1911 ԹԻՒ ՓԵՏՐՈՒՐԻ 20-ԻՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ 3. 4.

Издание Б. А. КУЛЬТУРНАГО СОЮЗА
Издательской Секции № 24

К. Хатисов

Въ какомъ типѣ низшихъ и среднихъ учебныхъ
завѣд. нужд. въ настоящ. время Закавказ. край.

Переводъ О. К.
Электротпечатня газ. „БАКУ“
Баку 1911 г.

Մի որևէ երկրի տնտեսական և կուլտուրական բարգաւաճումն անհնարին է, եթէ այդ երկրի մէջ չի նկատուում արդիւնաբերութեան և գիւղատնտեսութեան ճոխ զարգացում:

Իսկ գիւղատնտեսութեան զարգացումն էլ անհնարին է, եթէ միջին և ստորին կրթութեան գործն արժանավայել բարձրութեան վրայ դրած չէ:

Այսպիսով, կրթութեան գործը նպատակայարմար հիմքերի վրայ դնելը, որն արտայայտուում է որևէ երկրի համար ամենաանհրաժեշտ զարգացական տիպն որոշելով և այն իրականացնելով կեսնքի մէջ,—համարուում է այդ երկրի կուլտուրատնտեսական բարգաւաճման գլխաւոր գործօններից մէկը:

Եւ քանի որ Արեւստադիտական Ընկերութեան էական նպատակն է հետազօտել այն պայմաններն, որոնք իրենց գործունէութեան շրջանում առաջացնում են արդիւնաբերութեան բարգաւաճում,—ես՝ վերջին 10—12 տարիների ընթացքում՝ բազմիցս թոյլ եմ տւել ինձ ձեր ուշադրութիւնը դարձնելու Կովկասի ժողովրդի լուսաւորութեան հարցի վրայ:

Այդ հարցի առթիւ ես կը ցանկանայի մի քանի խօսք տալ այսօր:

Նախապէս յայտնում եմ, ես չեմ աւի աշնապիսի բան, որ ձեզ յայտնի չլինէր. աւելին կ'ասեմ՝ շատ բան, որ այսօր ինձնից կրկէք,—իմ նախկին գեղուցումների մէջ եղել են, կամ տպւել են տեղական թերթերում, ինչպէս, օրինակ „Нефтяное Дело“ թերթի մէջ:

Այնուամենայնիւ, ես վստահանում եմ ձեր ուշադրութիւնը դարձնելու ալս հարցի վրայ, վստահանում եմ հէնց այն պատճառով, որ եթէ այդ հարցն առաջ էլ սուր կերպարանք էր ստացել մեր մէջ, այժմ աւելի ես սուր դրութեան մէջ է:

Բանն այն է, որ հայ-թուրքական ամօթալի ընդհարումները, որոնց դեռ նորերս ականատես եղանք, և այն յուզմունքները, որոնք առաջ եկան այդ ընդհարումներից յետոյ՝ հիմնովին խախտեցին մեր երկրի բարեկեցութիւնը: Երկիրն աւերւել, երկիրն աղքատացել է...

Միայն պատշաճաւոր տնտեսական միջոցներով այն կարող է ոտքի կանգնել, իսկ այդ միջոցները՝ կեանքի մէջ մտցնել կարող են միայն համապատասխան կերպով պատրաստւած մարդիկ:

Այդ մարդկանց կարող է պատրաստել միայն կանոնաւորապէս հիմնւած և կանոնաւոր կերպով գործ կատարող դպրոցը:

Եւ անս, այդ պատճառով է, որ ես իմ այսօրւայ գեղուցումը նւիրում եմ մեր հէնց ստորին և միջնակարգ դպրոցին:

* * *

Դառնանք ստորին դպրոցին և նախապէս քննութեան առնենք Անդրկովկասի գիւղերի և քաղաքների ներկայ դրութիւնը: Սկսենք գիւղից և ծանօթանանք մի քանի թւերի:

Ես ձեռքիս տակ ունեմ թւեր, որոնք վերաբերում են Անդրկովկասի միայն հայ գիւղերի տարրական կրթութեան գործին:

Ես կարծում եմ, որ մօտաւորապէս այդ թւերով կարելի է բնորոշել դպրոցական գործի գրութիւնը նաև վրաց և թուրքական գիւղերում, այդ պատճառով, յետագայում, ես առաջ եմ բերելու միայն այն թւերը¹⁾, որոնք վերաբերում են հայ գիւղերին, և որի համար նախապէս խնդրում եմ Ձեր ներողամտութիւնը:

Անդրկովկասի մէկ և կէս միլիոն հայ ազգաբնակչութիւնն ունի ընդամենը 332 եկեղեցական-ծխական դպրոց:

Այդ դպրոցներում սովորում են մօտ 22,500 աշակերտ-աշակերտուհիներ:

Անդրկովկասում կան նաև պետական (այսպէս ասուած՝ միլիտարական) դպրոցներ՝ 10,700 աշակերտներով:

Այսպիսով՝ հայոց տարրական դպրոցների աշակերտների թիւը հասնում է 40,000-ի:

Եթէ համարենք, ինչպէս ամեն տեղ ընդունւած է, որ դպրոցական հասակի երեխաներն ութ տոկոս են կազմում, այն ժամանակ, նշանակում է, մէկ և կէս միլիոն հայ ազգաբնակչութիւնը կունենայ 120,000 երեխայ դպրոցական հասակի, որի միայն $\frac{1}{3}$ մասը տարրական կրթութիւն է ստանում, իսկ $\frac{2}{3}$ մասը մնում է բոլորովին անգրագէտ²⁾:

Ինչ վերաբերում է այդ դպրոցներում աւանդւած ուսման որակին, մենք այդ հեշտութեամբ կարող ենք բնորոշել, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ իւրաքանչիւր գիւղական դպրոց, որտեղ սովորում են 50—60 երեխայ,

¹⁾ Այս թւերը ես վերցրել եմ Բ. Հ. Կ. Մ. կրթական բաժանմունքի 1908—1909 տարւայ հաշւից:

²⁾ Այստեղ աչքի առաջ չունենք այն 8000 երեխաները, որոնք սովորում են միջնակարգ դպրոցներում:

ունի տարեկան ելումի հաշիւ (բիւջէ), միջին թւով հաշւած՝ 700—900 բուբլի:

Աւելի լաւ կը բնորոշենք այդ կըթութեան որակը, եթէ մի հարեանցի հայեացք գցենք այն աղիւսակի վրայ, որ ես հիմա կը բերեմ և որտեղ կան տեղեկութիւններ՝ թէ ամեն մի ժողովուրդ որքան է՝ ծախսում տարրական կըթութեան համար մի հոգու վրայ:

Նոր Զելանդիայում	5 ռ. 74 կ.
Միացեալ Նահանգներում	4 ռ. 86 կ.
Գերմանիայում	3 ռ. 43 կ.
Շւեյցարիայում	2 ռ. 43 կ.
Անգլիայում	2 ռ. 36 կ.
Ֆրանսիայում	1 ռ. 66 կ.
Դանիայում	1 ռ. 52 կ.
Իտալիայում	76 կ.
Ռուսաստանում	42 կ.

Այս աղիւսակը բացատրութիւնների կարօտ չէ:

Հասկանալի է, որ թէպէտ աղքատիկ է մեր սկզբնական կըթութիւնը, թէպէտ մատչելի է դպրոցական հասակ ունեցող երեխաների ընդհանուր քանակութեան միայն ¹/₃-ին, այնուամենայնիւ աւելի լաւ է, քան թէ այդ կըթութիւնն էլ բոլորովին չլինէր:

Սակայն, ընդհանրապէս եթէ դատենք, այս դրութիւնը թէպէտ ինքնրստինքեան ակներև է, բայց մեր երկրի նկատմամբ կարօտ է մեծ և շատ մեծ մեղմացուցիչ բացատրութեան:

Բանն այն է, որ մեր գիւղացին բացառապէս ապրում անբարեյաջող պայմանների ներքոյ: Հողի սակաւութիւնը, հողաբաժնի մեծ մասի անյարմարութիւնն երկրագործութեան համար և կլիմայի խստութիւնը, որ որոշ չափով կը ճատտում է բուսաբերութեան ժամանակամիջոցը (вегетационный период), այս բոլորը մեր գիւղերի բնորոշ յատկութիւններն են: Այս պայմանների ներքոյ՝ մեր

գիւղացուն մնում է երկուսից մէկն անել, այսինքն, կամ իր հողից օգտուելու համար գործադրել բարգաւաճ մշակման եղանակներ (приемы интенсивной культуры), ներմուծելով գիւղատնտեսական արդիւնաբերութեան նոր ճիւղեր, այն է՝ մեղւաբուծութիւն, շերամապահութիւն, պտղագործութիւն, և այս կամ այն տնայնագործական արհեստը, որը կարող է որևէ յայտնի գիւղական շրջանում զարգանալ, և այդպիսով՝ գիւղի մէջ իր գոյութիւնը պահպանելու միջոց և ապահովութիւն ունենալ. կամ թէ՛ սկամայից չարիք գործել. տեղափոխել քաղաք և այդպիսով խտացնել քաղաքների քաղցած պրոլետարի շարքերը:

Եթէ այս դատողութիւնը ճիշտ է, սրանից բխում է մի ուրիշ դատողութիւն, ըստ երևութին շատ արտառոց (парадокс), բայց իմ խորին համոզմունքով շատ ճիշտ: Այդ դատողութիւնը հետևեալն է. մեր արդի տարրական դպրոցներն, եթէ մի այլ ուղղութիւն կամ բնոյթ չստանան՝ կը դառնան մի անուրանալի չարիք:

Որպէսզի ապացուցանեմ իմ առարկութեան ճշտութիւնը, կարևոր իմ համարում յիշել, որ արդի գիւղական տարրական դպրոցներում աւանդում են միայն գրագիտութեան տարերքը, թւաբանութիւն և կրօն:

Այդ դպրոցներում ոչ մի գործնական գիտութիւն չի աւանդւում, ուստի գիւղական դպրոց աւարտող պատանին կեանք է մտնում, առանց որևէ արհեստ իմանալու:

Եւ ի՞նչ է լինում սրա հետևանքը:

Ահա ինչ.

Ուսման ազդեցութեան տակ երեխաների աշխարհայեացքն ընդլայնում է, պահանջները շատանում են, աւերած գիւղը և նրա անմխիթար կենցաղը իր բացասական կողմերով, իհարկէ, աւելի որոշ և հասկանալի կերպով են պատկերանում գրագէտ տղայի առաջ, որն ա-

ւարտել է դպրոց, քան մի անգրագէտի:

Միևնոյն ժամանակ այդ երեխայի ձգտումը բարեւաւելու իր կեանքի պայմանները, հարկաւ, դատապարտւած է անյաջողութեան, որովհետեւ, համեմատաբար բարեկեցիկ ապրելու ճաշակ ստացած լինելով՝ նա չէ՛ ստացել այդ բարեկեցիկ կեանքը ձեռք բերելու հնարաւորութիւնը, որը կըստանար, եթէ մի քանի արհեստներ իմանար և այդ արհեստները գործադրէր գիւղի մէջ՝ համեմատաբար անկարօտ ապրելու համար:

Այդ պատճառով, սովորական բան է մեր մէջ, որ գրագէտ գիւղացին, ընտրելով ամենահեշտ ճանապարհը, թողնում է գիւղը, գնում է քաղաք և այդպիսով խտացնում է, ինչպէս արդէն ասել եմ, քաղցած պրօլետարի շարքերը:

Ասածիցս շատ պարզ կերպով հետևում է այս միտքը. եթէ մենք կամենում ենք, որ գիւղական տարրական դպրոցը կատարէ այն բարերար դերը, որ կոչւած է կատարելու, նախ քան սանիկին դպրոցի պատերի միջից բաց թողնելը՝ պէտք է՝ նրան անպատճառ սովորեցնենք և արհեստներ: Ուրիշ կերպ ասենք, երբ երեխան՝ 3—4 տարի անցկացնելով դպրոցի պատերի մէջ՝ աւարտում է տարրական դպրոցի ընդհանուր դասընթացը և դառնում է 12—14 տարեկան պատանի, նա՝ անպատճառ, հէնց նոյն դպրոցում, գոնէ մի տարի արհեստներ պիտի սովորի.—իհարկէ այն արհեստները, որոնք կարող են գործադրւել այն շրջանում, որտեղ նա ապրում է, և այն զբաղմունքները, որոնք բարեկեցիկ գոյութեան համար մի-մի աղբիւրներ կըլինեն:

Փոքրիկ փորձնական դաշտը, պտղատու տնկարանը, օրինակելի փեթակը, շերամաբուծարանը, շուկականոցը կամ տնայնագործութեան արհեստները,—անհ ի՛նչն է կենսականօրէն անհրաժեշտ իրագործելու իւրաքանչիւր

դպրոցին կից, եթէ մենք կամենում ենք դպրոցում տեսնել մի ուժեղ գրգիշ, որ զարկ տայ գիւղական հոծ ժողովրդի բարեկեցութեան. սակայն, ոչ թէ մեզ փողրակներ (trydoprobodъ) են հարկաւոր, որոնց միջով մեր գիւղերի քաղցած բնակիչները մղւին դէպի բազմամարդ քաղաքներ:

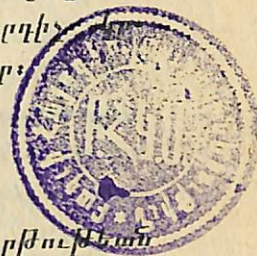
Կարիք չկայ աւելացնելու հէնց հիմա ասածներին, որ իմ թւած հաստատութիւնները, այն է՝ փորձնական դաշտը, շուկականոցը կամ շերամաբուծարանը անմիջական օգուտ կըբերեն ոչ թէ միայն պատանիներին, որոնք տարրական դպրոցի ընդհանուր դասընթացն են անցել,—այլ նոյն իսկ հասակաւոր գիւղացիներին ևս, որովհետեւ այդ հաստատութիւնների գոյութիւնը ուժեղ գրգիշ լինի նրանց անտեսութիւնը բարեւաւելու համար:

* * *

Հիմա անցնենք քաղաքների ստորին կրթութեան հարցին: Ես չեմ ցանկանում այդ հարցն ամբողջութեամբ այստեղ քննել: Այդ հարցը շատ բարդ է և թուուցիկ կերպով չի կարելի այստեղ լուծել:

Խօսելով քաղաքների ստորին կրթութեան մասին, ընդհանրապէս, ես այստեղ լսի ցանկութիւնս կըյայտանէի, որ այդ կրթութիւնը մեր մէջ լինէր այնպէս, ինչպէս օրինակ Աւստրիայում, ուր դպրոցի իւրաքանչիւր տիպը բոլորովին անփոփ մի հաստատութիւն է, որտեղ սանն աւարտելով իր ուսումը, կեանք է մտնում գոյութեան կուրսում և համար բոլորովին պատրաստ:

Իւրաքանչիւր աշակերտ, որ աւարտում է Աւստրիայի այս կամ այն դպրոցը, հնարաւորութիւն ունի բաւականապէս այն ուսումով, որ տւել է նրան սնուցանող դպրոցը, և մտնելու կեանք իբրեւ լիազօր քաղաքացի,

զինւած այնպիսի գիտութիւններով, որոնք լիովին յայտնի և որոշ գիրք են խոստանում նրան գոյութեան համար կուտոյնների շարքում կամ եթէ ուժերն և ընդունակութիւնները թոյլ են տալիս, առաջ գնալ և մտնել ուրիշ, համեմատաբար աւելի բարձր, դպրոց:

Հիմա կանգ առնենք ներկայիս ստորին դպրոցների վրայ, որոնք գտնուում են քաղաքներում: Օրինակի համար կանգ առնենք Բագու քաղաքի վրայ: Եթէ ուշադրութիւն դարձնենք, մենք կընկատենք այսպիսի երկոյթ. այս քաղաքում կան մի քանի տասնեակ մեքենական գործարաններ, (механические заводы), որոնցից երկուսը սարքւած են լիովին եւրոպական ձևով: Մեքենակերտ գործեր (механическ. издѣлія) սպառում են Բագուի մէջ որքան ուզում էք: Միայն շոգեմեքենաներ մենք ունենք 4000 հատ՝ 10 միլիոն ընդհանուր արժողութեամբ: Այդ գումարի, եթէ ոչ աւել, մենք կունենանք էլէքտրաշարժներ (электромоторы), մղիչներ (насосы) և այլ մեքենակերտ գործեր:

Ըստ երևութիւն, այս պայմաններն աչքի առաջ ունենալով, մեր մեքենական գործարանները պէտք է ծանրաբեռնւած լինէին պատւէրներով, այնպէս որ աշխատանքի շատութեան պատճառով նոյն իսկ շունչ քաշելու ժամանակ չունենային:

Սակայն այդ միայն ըստ երևութիւն է: Իսկապէս, մեր մեքենական գործարանները՝ մինչև անգամ մեր արդիւնաբերական կեանքի ամենաեռուն ժամանակ, անգործութիւնից «ան են քաշում» և իրար ձեռքից կոպտութեամբ փախցնում են այն էլ միայն այն պատւէրները, որ ներքին Ռուսաստանի կամ արտասահմանի համար կատարելը ձեռնտու չէ: Եւ այն ժամանակ, երբ այդ գործարանները՝ բառիս բուն մտքով՝ իրար կրծում են, ջանալով իրար բերանից խել այդ գրոշանոց աշխատանքը, — մեքենաները (машины), մղիչները, ճնշիչները (компрессоры), նաւ-

թաշարժները (нефтемоторы), էլէքտրաշարժները և ուրիշ շատ գործեր, իհարկէ, ոչ Բագույ մէջ արտադրւած, գործեր, որոնց արժէքը գնահատուում է տասնեակ և հարիւրաւոր՝ հազար ընդլիններ, — բոնում են Բագույ ապրանքանոցի ամբողջ տարածութիւնը:

Ես կրկնում եմ, ապրանքները գալիս են անվերջ, գալիս են մեզ մօտ արտասահմանից, դալիս են տասնեակ վագոններով, չնայելով Բագուում գոյութիւն ունեն եւրոպական ձևով սարքւած մեքենայ շինող գործարաններ (машиностроительные заводы) և չնայելով օտարերկրեայ մեքենակերտ գործերի վրայ դրւած համարեան արգելիչ մաքսերին: Եւ հոսում են մեր փողերը երկարածիկ, ջրաշատ առուակներով դէպի արտասահման այնտեղի մեքենաների վճարի համար, հոսում են ամբողջ միլիոններով, մինչդեռ մեր գործարանները յուսակաւոր սպասում են ձեռքերը ծալած:

Այդ ինչիցն է: Ո՞րտեղ է թաքնւած այս տգեղ երևոյթի սկզբնապատճառը: Պատճառը չափազանց պարզ է և այն է, որ մենք չունենք քչէշատ զարգացած ստորին արւեստագէտներ (низшие техники), այսինքն յիշեց գործը լաւ իմացող և լաւ հասկացող փականգործներ և ճախարակագործներ: Մեր փականգործները, և ճախարակագործները համարեան թէ ամենքն էլ անգրագէտ են կամ, յաջող դէպքում, կիսագրագէտ: Նրանք արուեստագիտական զարգացում չունեն: Ո՞չ մի ճիշտ աշխատանքի նրանք ընդունակ չեն: «Կապալով և օրահաշուով ռանդ» և «ամբողջ և ոչ ամբողջ»³ երկաթ, — անհանրանց առօրեայ խօսակցութեան տերմինները: Այս տերմինները լիովին համապատասխանում են նրանց կատարած գործի որակին: Պարզ է, որ այդ տեսակ արւեստագիտական պաշարով չի կարելի յաւակնութիւն ունենալ այնպիսի գործ կատարելու, որի համար պահանջւում

է շատ թէ քիչ նուրբ և ճշկրիտ գործելու փորձառութիւն. նամանաւանդ անհրաժեշտ է այդ, երբ պիտի շինուի այնպիսի բարդ մեխանիզմ, ինչպէս շոգեմեքենան (паровая машина) շոգեմղիչ (паровой насос) կամ ճնշիչ մեքենան է:

Այս ցաւն ինչպէս բուժենք: Պատասխանը շատ պարզ է. մենք էլ պէտքէ ունենանք գործի համար պատրաստուած վարպետներ, ինչպէս արտասահմանումն է, որտեղ մեծ յաջողութեամբ այնպիսի մեխանիզմներ են պատրաստում, որ վերևում ասածներէս համաձայն՝ առայժմս մեր գործարանների բանը չէ:

Ինչպէս առաջ բերել այդպիսի վարպետներ:

Իհարկէ զրա համար միայն մի ճանապարհ կայ. այդ ճանապարհն այն է, որ պէտք է հիմնել բանւորների համար քաղաքներում արւեստագիտական դասընթացների հետ միասին (մեր Լնկերութեան դասընթացների նման, որ իրանց գործը հիմա կատարում են) նաև արհեստական ստորին դպրոցներ՝ արւեստագէտ վարպետներ պատրաստելու համար, որոնք հմտութիւն ունենային ամենանուրբ մեխանիզմներ «գուրս բերելու», այդպիսով շինելու և այնպիսի բարդ մեքենաներ, ինչպէս մղիչներն են, ճնշիչները, նաւթաշարժները և այլն:

* * *

Վերջացնելով ստորին դպրոցների հարցը, անցնենք միջնակարգ դպրոցներին:

Մեր երեխաները միջնակարգ ուսում ստանում են կամ կլասիկական գիմնազիոնում կամ բէալական դպրոցում. (ես առևտրական և արւեստագիտական դպրոցների մասին չեմ խօսում, որոնց գոյութիւնը մեզանում տինչև վերջին ժամանակներս էլ համարեալ բացառիկ երևոյթ է):

Ես այստեղ իհարկէ քննութեան չեմ առնելու, թէ միջնակարգ դպրոցներն ինչ թերութիւններ և առաւելութիւններ ունեն, իբրև նախապատրաստող հաստատութիւններ և իբրև անցողական աստիճաններ բորձրագոյն դպրոց մտնելու համար:

Ես պէտք է նայեմ այդ դպրոցների վրայ, իբրև ինքնատիպ դպրոցական հաստատութիւնների վրայ, որոնք կարող են ապա ուսումնաւարտ սաներ—քաղաքացիներ՝ հասարակական բրէ գիրք գրաւելու համար:

Ներկայիս միջնակարգ դպրոց աւարտող պատանին, արդեօք, հմտութիւն ունի գոյութեան կռիւ մղելու, եթէ նա բուականանայ միայն իր ստացած միջնակարգ ուսումով և նա ինչ պէտք է անէ, եթէ այդ հմտութիւնը չունի:

Որպէսզի այդ հարցին պատասխանենք, աշխատենք ձեւակերպել, թէ բէալական դպրոցը իր պատերի մէջ ինչ է աւել այդ պատանուն 7—8 տարւայ ընթացքում: Ես հազիւ թէ մեղանչեմ ճշմարտութեան դէմ, եթէ ասեմ, որ այդ դպրոցը աւել է, նախ՝ մի այլազան խառնուրդ տարեկան ստորին, Տրեդեակովսկուց և Կալկայի (Կայմիուս) գիր Նեստորից, Տրեդեակովսկուց և Կալկայի (Կայմիուս) ճակատամարտից. յետոյ, Փրանսերէնի քերականական կանոններից մի քանի կտոր (Փրանսերէն խօսել և գիտակցօրէն կարգալ, իհարկէ, չեն կարող, չնայելով եօթնամեայ դասընթացին). յետոյ, մի պատիկ կտոր բնագիտութիւն (физика) և վերջապէս, որոշ չափով՝ այն ևս շուտով մոթաւոր, մատեմատիկական թւածեեր (формулы), անհաշուող, մատեմատիկական թւածեեր (формулы), անհաշուող բէալական դպրոցն աւարտող պատանու ամբողջ մտաւոր պաշարը:

Պարզ է, որ այդպիսի պաշարով իրական կեանքում շատ առաջ չի կարելի գնալ: Եւ յիշուի, ինչ պէտք է անէ այդպիսի կրթութիւն ունեցող մի երիտասարդ, որ արդէն քոսն տարեկան է դարձել: Չէ որ Բագլէ մէջ, յա-

Չող դէպքում, այդպիսի մի երիտասարդի կարող էն տալ գործակատարի պաշտօն ամսական 40—50 ռուբլի ռոճիկով կամ ամենափոքր աստիճանաւորի տեղ մօտաւորապէս նոյն վարձատրութեամբ: Այս տեսակէտից՝ մեր երիտասարդը չի կարողանայ մըցել նոյն իսկ արեւտագիտական ստորին դպրոցն աւարտողի հետ, որն երբէք յիսուն ռուբլոց պակաս գործ չի ստանում: Պարզ է, որ այդ երիտասարդը ուզենայ-չուզենայ պիտի ձգտի բարձր կըրթութիւն ստանալու, իսկ գլխաւորապէս, այդ ուսման հետ կապւած նւիրական վկայութիւնը (ДИПЛОМЪ) ձեռք բերելու: Եւ անհա՛նա սկսում է ձգտել: Նշանակութիւն չունի, որ գիտութիւնը, ուսումը այդ երիտասարդներէց շատերին չի գրաւում, չի հետաքրքրում. նշանակութիւն չունի, որ շատերը նրանցից բարձրագոյն կըրթութիւն ստանալու համար նիւթական միջոցներից բոլորովին զուրկ են. նշանակութիւն չունի, որ շատերը նրանցից այն չափով ընդունակութիւն չունեն, որ անհրաժեշտ է համալսարանական ուսմունքը իւրացնելու համար. նշանակութիւն չունի վերջապէս, որ ցանկալի վկայութիւնը ստանալու համար նրանցից շատ շատերի առողջութիւնը թոյլ չի տալիս 5—6 տարի շարունակ եռանդուն ջանքեր գործ դնելու այն էլ իրանց համար բոլորովին օտար մի հիւսիսային երկրում, — նշանակութիւն չունի այս բոլորը, որովհետեւ մեր երիտասարդը պէտք է բարձրագոյն կըրթութիւն ստանայ, ինչ էլ որ լինի, պէտք է, եթէ չի ուզում քաղցած մնալ և իր ընտանիքը քաղցած թողնել:

Եւ անհա՛ մեր երիտասարդը գնում է բարձրագոյն ուսում ստանալու: Գալիս է նա մայրաքաղաք. տեսնում է, որ արհեստագիտական դպրոց մտնողների թիւը շատ է, որ իրաքանչիւր տասը ցանկացողի համար կայ միայն մի ազատ տեղ: Եւ անհա՛, որ աւելի վստահութիւն և աւելի հաւանականութիւն ունենայ գոնէ մի որևէ

բարձր դպրոց մտնելու՝ մեր երիտասարդը միաժամանակ քննութիւն է տալիս մի քանի այլատեսակ դպրոցներում, քննւում է և՛ լեռնային ձեմարանում, և՛ անտառային ձեմարանում, և՛ շինարարութեան դպրոցում. այդպիսով զարմանալի սէր է ցոյց տալիս և՛ դէպի լեռնային գործը, և՛ դէպի անտառային գործը, և՛ դէպի շինարարութիւնը:

Եթէ լինէր աստուածաբանութեան ձեմարան, որտեղ աւարտելով մեր երիտասարդը կարող էր հաշւել, որ լաւ ռոճիկ կըստանայ, նա անկասկած այնտեղ էլ քննութիւն կըտար: Աւելացնենք և այս, որ մեր երիտասարդը երբեմն ստիպւած է քննութիւն տալու մէկ, երկու, երեք տարի շարունակ, մինչև որ կըյաջողեցնէ մըցութեան քննութիւնը և կըհաշւի ուսանող:

Այդպիսի մի ուսանող պէտք է սովորի ամենաքիչը հինգ տարի: Այդ հինգ տարին մեծ մասամբ եօթ տարի է դառնում, դէպքեր էլ են լինում, որ և ութ, և՛ իննը տարի:

Թէ ինչպէս են ուսանում ուսանողների մեծամասնութիւնը—ես այստեղ իհարկէ կանգ չեմ առնի այդ ուսման պատկերը նկարագրելու համար: Մեծամասնութիւնը նիւթականապէս անապահով է: Կեանքի վատ պայմանները, դասերի յետևից ընկնելու անհրաժեշտութիւնը, որևէ նպաստի, թոշակի կամ գոյութիւնը պահպանելու համար դանազան աղբիւրներ հայթայթելու անհրաժեշտութիւնը ուսանողներին, թէ բարոյապէս և թէ ֆիզիքապէս ջլատում են: Եւ այդ պատճառով, երբ երեսունին մօտ ջլատում մի ուսանող աւարտում է ուսումը և մտնում է այդպիսի մի ուսանող աւարտում է բոլորովին կատարեալ և կեանք՝ նա ուսումը համարում է բոլորովին կատարեալ և անմիջապէս կեանքի առաջ նա գնում է շատ լայն պահանջներ, համարելով այդ մի օրինաւոր հատուցում երկարատև տարիներ ընթացքում կրած զրկանքների համար:

Թէ ինչպիսի գիտական պաշարով է կեանք մտնում

մեր ինժեները՝ այդ մասին շատ անգամ իմ նախկին գե-
կուցումների մէջ խօսել եմ, այն գեկուցումներն, որոնք
վերաբերում էին ներկայ գեկուցմանս մէջ քննութեան
առնաժ յոյնական հարցերին. այդ պատճառով այստեղ
մասնացոյց կանեմ բոլորին և իւրաքանչիւրին յայտնի
այն անմիջեմ փաստը, այն է՝ որ մեր ինժեները կեանք
մտնելով առհասարակ դադարում է ուսանելուց, թէև
հէնց այստեղ, կեանքում հարկաւոր էր լուրջ կերպով
ուսանել իսկապէս, որպէս այդ անում է նրա եղբայրա-
կից գերմանացի ինժեները: Մեր ինժեները պէտք է ու-
սանի հէնց այն պատճառով, որ բարձրագոյն դպրոցը,
որտեղ նա գեռ նոր է տարտել իր ուսումը, հնաբառ-
թիւն չէ տւել իր մասնագիտութիւնը գործնականապէս
ուսումնասիրելու. ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ
ասածս ընդհանրապէս բոլոր ինժեներներին չի վերաբե-
րում: Իհարկէ բացառութիւններ կան, կարելի է, բարե-
բաղդաբար, և բաղմամբիւ են այդ բացառութիւնները, բայց
իմ խօսքը իհարկէ այդպիսիների համար չէ:

Ի՞նչ հետևանքների կը հասցնէ իրերի այդ դրութիւնը:
Իհարկէ շատ ցաւալի:

Այլստեղծ պարզաբանել այդ հետևանքներից զլսա-
ւորները:

Ա. Աչքի առաջ ունենալով, որ երիտասարդ մասնա-
գէտների մեծամասնութիւնը իր ակադեմիական (համալսա-
րանական) ուսմունքը ստացել է ոչ թէ բարձրագոյն գի-
տութիւններ իւրացնելու ձգտումից զրդւած, այլ, որովհետև
բէալական դպրոցից նրանք չգիտէին՝ ո՞ւր գնան. այդպիսի
«աղամայից մասնագէտները» չեն կարող բաւարարութիւն
տալ, այն փոքրիշատէ լուրջ պահանջներին, որոնք անում
են իրենց գործն իսկապէս իմացողներից:

Հէնց սրանից և առաջ է գալիս այն, որ մեր ին-
ժեներները մէջ շատ քչերն են նկատուում, որ իրանց

մասնագիտութեան վերաբերեալ «նոր խօսք» տալիս և նոր
հորիզոններ բաց անեն:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ եթէ միայն
նրանք բախէին բարձրագոյն դպրոցների դռները, որոնց
իսկապէս գիտութիւնն էր ձգում, և ոչ թէ նրանք, որոնք
ձգտում են գլխաւորապէս նիւթական հաշիւներից զրդ-
ւած, ապա մեր մասնագէտների ստւար մեծամասնութեան
որակը բոլորովին այլ կը լինէր:

Բ. Աչքի առաջ ունենալով, որ համարեա իւրաքան-
չիւր բէալական դպրոցաւարտ ստիպւած է անպատշաճ
բարձր դպրոց գնալ, վերջին տարիներս մեզանում նկատ-
ւում է բարձրագոյն դպրոցաւարտ մասնագէտների խիստ
մեծ յաւելում:

Այդ իսկ պատճառով Կովկասի երիտասարդները,
իրենց հայրենիքում, Կովկասում, չկարողանալով բնակրւել,
որտեղ բոլոր տեղերը բռնւած են, volens nolens ստիպ-
ւած են ներքին Ռուսաստանում մնալու:

Եւ ահա այսպիսի դրութիւն է առաջ գալիս, որ մի
յետ ընկած, մոռացւած Նոր-Բայազէթի պէս գաւառ իր
բնակչին մեծ դժուարութեամբ, նախ, տալիս է ստորին
կրթութիւն, յետոյ միջին, յետոյ բարձրագոյն, իսկ այդ
գաւառացին Բազում և Տփլիսում բնակրւելու ջանքերից
կտրւած, բնակւում է Պետերբուրգում, Մոսկւայում
յոյսը կտրած, բնակւում է Պետերբուրգում, Մոսկւայում
կամ ներքին Ռուսաստանի որևէ աչքի ընկնող խոշոր
կենտրոնում: Իսկ այդ բոլորովին անգրագէտ Նոր-Բայա-
զէթի գաւառը սրբան ստորին և միջին կրթութեամբ
մարդիկ կարող էր ունենալ այն փողերով, որ ծախսել
են ակադեմիական կրթութեամբ մի մասնագէտ ունենա-
լու համար, որն՝ ուսումնաւարտելուց յետոյ՝ մայրաքա-
ղաքում է տեղաւորւել և շուտով ամեն յարաբերութիւն
կտրել իրեն սնուցանող երկրից:

Գ. Ներկայումս ռուսաց և արտասահմանի դպրոցներում մօտ 3,000 հայ ուսանողներ են սովորում:

Հաշվելով, որ ուսանողը տարին միջին թվով կը ծախսէ մօտ 500 ռուբլի, նշանակում է, մեր երկիրը նրանց վրայ 1,500,000 ռուբլի ծախս ունի: Պետութիւնը, որ իւրաքանչիւր ուսանողի համար միջին թվով ծախսում է 300 ռ., այդ փողերը ստանում է հէնց այդ երկրից:

Եւ անս դուրս է գալիս, որ իւրաքանչիւր հայ բարձրագոյն ուսման համար ծախսում է երկու ռուբլուց քիչ պակաս, մինչդեռ ստորին կրթութեան համար նա ծախսում է, ինչպէս վերևում տեսանք, ընդամենը 32 կ.: Ի՞նչ համարժէք վարձատրութիւն կը ստանայ մեծ մասամբ գիւղացի վճարողը երկու ռուբլի ծախսի փոխարէն:

Կրկնակի համարժէք վարձատրութիւն.

Առաջինն—այն է, որ վճարելով երկու ռուբլի նա միայն երկու մեծ կենտրոնների Բագւի և Տփլիսի համար մտաւորականներ է պատրաստում, որովհետեւ եթէ հաշենք բարձր ուսում ունեցող մարդկանց թիւը Անգլիոյ վիկարի մնացած քաղաքներում (եւ իհարկէ գիւղերի մասին չեմ էլ խօսում) ընդհանուր քանակութեամբ այդ տեղ ընդամենը մի քանի տասնեակներ հաւաքւած կը լինեն, մինչդեռ Բագւում և Տփլիսում հազարներով են:

Երկրորդն—այն է, որ մեր փող վճարողը իր փողերով իր տունը քանդում է, որովհետեւ գիւղից կամ երկրորդական մի քաղաքից հեռացնելով աւելի ընդունակ, դիմացկուն և աւողջ մարդկանց, տալով նրանց բարձր ուսում, նա այդ կերպով իր գիւղը կամ քաղաքը զրկում է օգտաւէտ աշխատաւորից, որը մնալով իր տեղում անկասկած չափազանց մեծ ազդեցութիւն կ'ունենար իր երկրի ընդհանրապէս կուլտուր-տնտեսական կեանքի բարելաւման նկատմամբ:

Իսկապէս, եթէ մնաւ նա գիւղում կամ մի փոքր քաղաքում և ստացած չլինէր բարձր ուսում—նրանից դուրս կը գար մի բանիմաց ուսուցիչ, քահանայ կամ փոքրիկ գիւղատնտես:

Եւ ես հարցնում եմ, ի՞նչն է իսկապէս ձեռնառւ, ի՞նչն է աւելի կարևոր որեւէ փոքրիկ քաղաքի համար, որպիսին է Ախալքալաքը, աւելի կարևոր է, որ նրա բնակիչը լինէր առաջնակարգ ինժեներ Բագւում, թէ նա լինէր մի հասարակ ուսուցիչ իր հայրենիքում:

* * *

Այսպէս անմիջապէս են իրերի անբնական դրութեան հետեանքները, որոնց շնորհիւ մեր մէջ միջնակարգ ուսում ստացող երիտասարդը անպատճառ բարձր դպրոցների դռներն է բախելու, հնարաւորութիւն չունենալով բնական կամ կլասիկական դպրոցն աւարտելուց յետոյ իր ուժերն անմիջապէս գործադրելու:

Ի՞նչպէս պէտք է բուժել այս ցաւը:

Հարցը պարզ է. պէտք է երեխաներին այնպիսի գիտութիւններ սովորեցնել և այնպէս սովորեցնել, որ միջնակարգ դպրոցը վերջացնելուց յետոյ, նրանք ըստ ցանկութեան, կամ բարձր ուսում ստանային, կամ անմիջապէս իրենց ուժերը մի որեւէ գործի մէջ դնելով—կարողանային հաստատուն, որոշ և պատւաւոր տեղ գրաւել հասարակութեան մէջ:

* * *

Եւ այսպէս, ես պարզեցի՝ այն գլխաւոր պայմաններից մէկը, որ պէտք է իրագործէ մեր միջնակարգ դպրոցը:

րոցը՝ արդէն „կեանքի համար պատրաստի“ մարդիկ տալու անհրաժեշտութիւնն է:

Տեսնենք մեր մէջ, Կովկասում, բազմամարդ կենտրոնները, ինչպէս օրինակ Բագուն, և գաւառը՝ մեր երկրորդական քաղաքները և գիւղերը, ի՞նչպիսի պատրաստութեան մարդկանց կարիք ունեն:

Սկսենք Բագուից: Ամենից առաջ թոյլ եմ տալիս ինձ „Нефтяное Дѣло“ թերթում գետեղած իմ յօդածոններից մի կտոր բերել:

„Անցնենք երրորդ կարգի ծառայողներին, որոնք հանգիստնում են մի կապակցող օդակ արդիւնաբերական նախաձեռնութեան գլխին կանգնած ինժեներների և վարպետների ու բանւորների մէջ:

Ինչպէս ասել էի, այդ կարգի արւեստագէտները սրանք են՝ ինժեներների օգնականները, մեքենական գործարանների համաքարների վերահսկիչները (завѣдующіе цехами на механическихъ заводахъ), մեքենագէտները, (механики), նաւթագործութեան շրջանային վերահսկիչները (участковые завѣдующіе нефтяныхъ промысловъ), նաւթահոր փորող վարպետներ (буровые мастера) և այլն: Սրանց ուժիկների քանակութիւնը բաւական մեծ է: Օրինակի համար կբերեմ այստեղ պաշտօնեաների թիւը և ուժիկների քանակութիւնը այդ կարգի մարդկանց, որոնք ծառայում են Բագում ինձ ծանօթ մի յայտնի առևտրական տան (фирма) մէջ:

Մեքենագէտ (механикъ)	250	ր.
Կաթսայագործ (котельный мастеръ)	150	ր.
Չուլիչ վարպետ (литейный мастеръ)	150	ր.
Մեքենագէտի օգնական	125	ր.
Դարբնող վարպետ (кузнечный мастеръ)	150	ր.
Վերահսկիչ տնտեսական մասի (завѣдующій хозяйственной частью)	125	ր.

7 Նաւթահոր փորող վարպետներ—պեղիչներ (буровой мастеръ) 100—175 ր.

Ընդամենը 13 մարդ ամսական 100—250 ր. ուժիկով:

Այս կարգի ծառայողների իւրաքանչիւր անհատի միջին ուժիկը կամ քանակը, նշանակում է, հաւասար է 150 ր., սա մի աստիճանաւորի ուժիկ է, մի քանի տարի ծառայած և յամենայն դէպս ինքն էլ բարձրագոյն կըրթութեան տէր:

Մինչդեռ, հէնց հիմա յիշւած այդ կարգի անհատների մեծամասնութիւնը ոչ թէ չեն ստացել բարձր և միջնակարգ ուսում, մինչև անգամ այն կրթական ցենզը չունեն, որ սնորհին արհեստագիտական դպրոցները տալիս են: Սրանք անգրագէտ են կամ յաջող գէպքում նրանցից մի քանիսը կիսագրագէտ և անւանում են, այսպէս ասած «գործնականներ» (практикъ), որոնք դուրս են եկել սովորական փակնագործների, կաթսայագործների և նաւթահոր փորող բանւորների միջից:

Ես հազիւ թէ սխալւեմ, եթէ պնդելու լինեմ, որ միայն Բագում և նրա շրջակայքում իրանց համար պարպմունք են գտնում հարիւրներով այդպիսի «գործնականներ» (պրակտիկներ), որոնք բոլորը միասին ստանում են տարին 2—3 միլիոն ուժիկ: Թէ այդ «գործնականների» աշխատանքը՝ իբրև մեքենագէտների կամ նաւթահոր փորող վարպետների, ի՞նչ չափով արդիւնաւետ է, այդ ինքնըստինքեան պարզ է:

Ուրեմն կարո՞ղ է ուսաց արդիւնաբերութիւնը և մասնաւորապէս մեր Կովկասինը այսպիսի պայմաններով, մրցել ասենք գերմանական արդիւնաբերութեան հետ, որտեղ էլէքտրական Ընդհանուր Ընկերութեան մէջ իւրաքանչիւր եօթ բանւորին դալիս է մի ինժեներ,—եզրակացնելը դժւար չէ:

Այնուամենայնիւ իւրաքանչիւր քչէ շատ հասկացողութիւն ունեցող գործնականին (պրակտիկին) վերցնում են ծառայութեան, վերցնում են մեր մէջ խլխլելով, և երբ այսպիսի անգրագէտ գործնականների մեծ ու անվերջ պահանջ կայ, մեր ինժեներներից շատերը նստած են առանց գործի: Ըստ երևութին այս դժար բացատրելի երևոյթը—շատ և շատ հեշտութեամբ կարելի է բացատրել:

Բանն այն է, որ գործնականների ներկայումս վարած պաշտօնների համար մեր ինժեներները նախ՝ որ շատ թանկուտ են, նրանք՝ նոյն իսկ իրենց պաշտօնավարութեան սկզբին, մինչև հիմա էլ, փոքր ուճիկներով սրտանց չեն ծառայում, երկրորդ՝ շնորհիւ այն ուսման, որ նրանք ստացել են, չափազանց քիչ են պէտք գալիս, իբրև մեքենագէտներ կամ նաւթահոր փորող վարպետներ, այդ պատճառով գործնականների (պրակտիկների) աշխատանքի արդիւնաւորութիւնը, որպէս մեքենագէտների և նաւթահոր փորողների, ինչ խօսք որ առաւել է, քան ինժեներներինը, որ դեռ նոր են թողել աշակերտական նստարանը:

Եւ հէնց այդ պատճառով առաջ է գալիս այսպիսի դրութիւն. մեր ինժեներները մեքենագէտի կամ նաւթահոր փորողի պաշտօնով չեն գնում, ասենք նրանց չեն էլ հրաւիրում այդ պաշտօնների համար, իսկ «պրակտիկ»ները ուսման ցենզ չունենալով՝ իրանց վրայ դրած գործերը կատարում են չափազանց անբաւարար: Ուրեմն կարելի է հետեցնել, որ մեր արդիւնաբերութիւնը ոչ թէ աւելի ինժեներների պահանջ ունի, որոնք շարքեր են կազմում, այլ «միջին արւեստագէտների», որոնք գործի գլուխն անցած ինժեներների օգնականները պիտի լինեն և արդիւնաբերական գործի առանձին բաժինների ղեկավարողները:

Ահա այսպիսի միջին արւեստագէտներ պէտք է գըլ-

խաւորապէս պատրաստէ մեր միջնակարգ բէալական դպրոցը, եթէ մենք ցանկանում ենք խնայել թէ ժողովրդի փողերը իզուր վաճակելուց և թէ միջնակարգ դըպրոցի այն սաների ուժը և առողջութիւնը, որոնք՝ շնորհիւ զանազան պայմանների հնարաւորութիւն չունենալով բարձր ուսում ստանալու, կը կարողանան միւսնոյն ժամանակ իրանց չխեղելով հանդերձ՝ հաստատուն և պատուաւոր տեղ գրաւել հասարակութեան մէջ միջնակարգ դըպրոցից դուրս գալուն պէս:

Այսպիսի մի միջնակարգ դպրոց աւարտելով սանը բարձր դպրոց ընկնելու հնարաւորութիւնից զրկւած չի լինի բոլորովին: Բարձր դպրոցի դռները լայն բացւած կը լինեն միջնակարգ դպրոցաւարանների առաջ, բայց այդ դռներից ներս կը մտնեն ոչ թէ գլխովին բոլորը, այլ միայն նրանք, որոնք իրանց ուժերի և ընդունակութիւնների համեմատ լիովին արժանի են բարձրագոյն ուսման: Եւ այն ժամանակ կը տեսնենք, որ երիտասարդների ստւար մեծամասնութիւնը՝ աւարտելով միջնակարգ դըպրոց՝ կը բաւականանայ այդ դպրոցում ստացած գիտութիւններով:

Իսկ այդ երիտասարդները մտնելով կեանք, շնորհիւ ստացած ուսման բնոյթին, սկզբից և եթ իրանց գործին կը համապատասխանեն իրանց կոչումով, ուստի կը կարողանան հասարակութեան համար աւելի օգտակար լինել, քան նրանք, որոնք մտել են բարձրագոյն դպրոց աւամայից, մտել են որովհետեւ միջնակարգ դպրոցն աւարտելուց յետոյ քաղցածութեան հեռանկարը նրանց վախեցրել է:

Ինչ վերաբերում է միջնակարգ դպրոցաւարանների համեմատաբար փոքրամասնութեանը, որի մէջ կայ «աստուածային կայծ», այս փոքրամասնութիւնը իհարկէ պէտք է իր ուսումը շարունակէ և բարձր դպրոց մտնի:

Մեր գիւղերի բարեկեցութեան մեծ հարւած՝ տուողը սակաւահողութիւնն է, բայց առաւել մեծ հարւածը գիւղական հողերի կանոնաւորապէս կառավարել չիմանալն է։ Եւ իսկապէս, լեռնային բարձր սարահարթներում, ուր մինչև անգամ զարին դժւարութեամբ է հասնում, մի-մի ալպեան ձորն արօտներ են, այնտեղ կանոնաւոր կաթնատնտեսութիւն և մեղաբուծութիւն զարգացնելու ամեն յարմարութիւն կայ։

Արարատի հովիտը, որտեղ բուսնում է աշխարհիս ամենալաւ խաղողը և աշխարհիս ամենալաւ դեղձը, կարող է տալ շատ երեւելի զինի, կոնեակ և պտուղների պահածոներ (консервы) (ամիճներ)։

Մուղանի, Միլի, Սարգարաբաղի անջրդի դաշտերի ընդարձակ տարածութիւնները, դաշտավայրեր ամենաբերրի հեղեղահողի (пёсь) հաստ շերտերով, դաշտավայրեր, որոնց գուրգուրում են արեգակի կենդանարար ճառագայթները...

Ուռզեցէք այդ դաշտերը և ուսական շուկան կը հարստանայ թանկագին բամբակի միլիոնաւոր փութերով...

Ժայռոտ Զանգեզուրը, Զանգեզուրը, որ հիմա իր բոլոր բնակիչներին քշում է դէպի դուրս արհեստի համար, միևնոյն ժամանակ իր կրճքի մէջ ներփակում է աշխարհիս ամենահարուստ, միլիարդներ արժեցող պղնձահանքերը։

Մենք ունենք այս ամենը, բայց մենք չենք կարող օգտուել այս ամենից, որովհետեւ օգտուել անկարող ենք։

Իսկապէս, եթէ ցանկանաք մի քանի հարիւր ըուրլի ծախսել պանրագործարան հիմնելու համար—գիւղատնտես չունէք. բարձր դպրոցից դուրս են գալիս **թանկանոց մարդիկ, դուք չէք կարող օգտուել նրանցից, իսկ միջին կամ ստորին գիւղատնտեսական դպրոցներ հիմա դեռ չունենք։**

Եթէ ցանկանում էք պահածոների, կոնեակի գործարաններ բաց անել կամ կանոնաւոր գինեգործութեան հիմք դնել—չէք կարող. հմուտ մարդիկ չկան, որ այդ գործը կազմակերպեն, դուք կամ պէտք է այդ գործը թողնէք կամ դարձեալ դիմէք „վարեագ“ներին կամ ձեռնարկործ (самодѣльщина) պատրաստէք, ինչպէս Երևանի դեղձի պահածոներն (կոնսերվներ) են պատրաստում, որոնք Մոսկւայում ծախում են փութը 6 ըուր. մինչդեռ Մարսելի պահածոները աւելի վատ տեսակի դեղձերից պատրաստած, քան Երևանինը, այնտեղ ծախւում է 14 ըուրլի փութը։

Ցանկանում էք 50—60 դեսեատին հող ուռզել, դրա համար պէտք է 2 արշին բարձրութեան վրայ ջուր հանել մօտակայ գետակից. ձեզ հարկաւոր է ամենափոքր մի արևեստագէտ,—որոնում էք՝ չկայ. թանկանոց ինժեների չէք դիմի. որովհետեւ դրամական միջոց չունէք, և ձեր դաշտը մնում է առանց ջրելու։

Եթէ ցանկանում էք սկզբնական հետախուզութիւն կատարել Զանգեզուրում, դուք փնտրում էք փորձած հանքավար (мѣйгеръ)—չկայ. դիմում էք լեռնային ինժեների, նա հազարներ է պահանջում, դուք չէք կարող տալ և ձեր հանքը հողի գրկում պառկած պիտի մնայ, սպասելով պատեհ ժամանակի, և այլն, և այլն։

Եւ հէնց այս ժամանակ մեր դպրոցականները Շուշում, Ախալցխայում կամ Աղէքսանդրապոլում եռանդուն կերպով անգիր են անում „accusatif“-ները (հայցական-կերպով անգիր են անում „accusatif“-ները) և „aorist“-ները (գործիականները) և „ablative“-ները (վաղակատարները), կարծես թէ այդ „accusatif“-ները և „ablative“-ները պէտք է ազատեն իրանց շէնը և գիւղը **բնաջինջ լինելուց և աղքատութիւնից։**

Ցաւին լինչ դարման անել։ Մի պատասխան կայ միայն. ստորին և միջին արևեստագիտական դպրոց հիմնելով, որը

տար ազգաբնակչութեանը գիւղատնտեսներ, հանքավարներ, միջին արւեստագէտներ, գինեգործներ, և բոլորովին վերացնել անխորհուրդ ընտանեկան դպրոցները:

Եւ ոչ մի կասկած չկայ, որ մի այսպիսի միջնակարգ դպրոց՝ այլ պայմանների կատարման հետ միասին, օրինակ՝ ճանապարհների հաղորդակցութեան բարեկարգութեան, մանր վարկի հաստատման և այլն—տնտեսական մեծ յեղաշրջում առաջ կը բերէ մեր երկրում և չգցելով Բագու, Տփլիս և մինչև անգամ ներքին Ռուսաստանները իր բանւոր զաւակներին, իդէմս նրանց ձեռք կը բերէ այնպիսի գործիչներ, որոնց ձեռքերին վիճակած կըլինի այդ յեղաշրջումն առաջ բերելու:

* * *

Այսպէս, ես աշխատեցի պարզել՝ թէ ինչ տիպի ստորին և միջին դպրոցների կարիք ունի մեր երկիրը:

Իհարկէ, ես շատ հեռու եմ այն մտքից, որ այս գեկուցումով իմ քննած հարցը, գոնէ քիչ թէ շատ լիովին լուսաբանած համարեմ: Միևնոյն ժամանակ զգում եմ՝ որ ես իմ լսողների առաջ մեղաւոր եմ. ես իմ գեկուցումով չափազանց լարեցի նրանց ուշադրութիւնը և իշարն գործ դրի նրանց ժամանակը: Բայց խնդիրն այն է, որ այս գեկուցման նիւթը չափազանց հրատապ է, չափազանց կենսական:

Եւ այդ հարցի, որ կոչ է անում ամենին և իւրաքանչիւրին այն ցաւի առաջն առնելու, որի մասին այսօր ես առարկեցի, ասում եմ, այդ հարցի հրատապ լինելով թերեւս ես արդարանամ:

ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱՑՈՒՑԱԿ*)

ԲՆԱԳՐԻ ՄԷՋ ՊԱՏԱՀԱԾ ԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ԽՕՍԲԵՐԻ ԵՒ

ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ

Аблативъ	Գործիական (հոլով).
Академія	Ակադեմիա, ճեմարան. ուսումնական հիմնարկութիւն.
Аккузативъ	Հայցական (հոլով).
Аористъ	Վաղակատար անցեալ (բայի ձև).
Аудиторія	Հսարան (դասախօսութիւնների սենեակ), լսողներ. նախնոր.
Буровая (скважина)	Ելեմտի հաշիւ. բիւջէ.
Бюджетъ	Նախնոր փորող վարպետ, պեղիչ վարպետ.
Буровой мастеръ	Բուսաբերութիւն. բուսաճեւութիւն.
Вегетация	Բուսաբերութեան շրջան, ժամանակամիջոց.
Вегетационный періодъ	Ջրանցք, ջրմուղ.
Водопроводъ	Կրթարան, մարզարան.
Гимназія	Լեռնային ճեմարան.
Горный институтъ	Լեռնային ճարտարագէտ (ինժեներ).
Горный инженеръ	Վկայաթուղթ, վկայագիր (բարձրագոյն դպրոցի)
Дипломъ	

*) Այս բառացուցակը մի փոքրիկ փորձ է տերմինները և առհասարակ մասնագիտական խօսքերը հայացնելու և հանրացնելու ժողովրդական և գրական լեզուի միջոցով:

Завѣдующій хозяйствен- ной частью	Վերահսկիչ տնտեսական մա- սի.
Завѣдующій цехами ме- ханическихъ заводовъ	Մեքենական գործարանների համբարների վերահսկիչ.
Интеллигенція	Մտավորականութիւն, մտքով զարգացած մարդիկ.
Интенсивная культура	Բարգաւաճ մշակութիւն (հո- ղի), ուժեղ, բեղուն մշա- կութիւն.
Каналь	Զրուդի, շրէջք, շրադարձ.
Канализация	Զրուդիներ, շրէջքներ անց- կացնելը, շինելը.
Компрессоръ	Ճնշիչ (մեքենայ).
Компенсация	Տրիտուր, փոխադարձ հա- տուցում.
Консервы	ա. Ամրճներ պահածոքներ (մսեղէնի, բուսեղէնի, մրր- գեղէնի և այլ ուտելիէն- ների). բ. Պահիչ ակնոցներ.
Коррективъ	Մեղմացուցիչ, մեղմացուցիչ միջոց, — խօսք.
Котельный мастеръ	Կաթսայագործ վարպետ.
Кустарные промысла	Տնայնագործական արհեստ- ներ.
Лѣсъ	Հեղեղահող. յաւելւած գետնի (հեղեղներից յետոյ ջրի թո- ղած տղմի և աւազի շեր- տերը).
Литейный мастеръ	Զուլիչ վարպետ.
Луэсь	Լուէս, վեներախա (սիֆիլիս).
Лѣсной институтъ	Անտառային ճեմարան.
Машина	Մեքենայ.

Математическая формула	Թւածև.
Мелорація	Հողաբարւոքումն (հողը չորա- ցնել, ոռոգել, միջոցներ գործ դնել բարելաւելու).
Механикъ	Մեքենագէտ.
Механическіе заводы	Մեքենական գործարաններ.
Механическія издѣлія	Մեքենակերտ գործեր.
Молочное хозяйство	Կաթնատնտեսութիւն.
Моторъ	Շարժիչ.
Насосъ	Զրհան. օդահան.
„ магнетательный	Մղիչ ջրհան
„ всасывающій	Ծծող ջրհան.
„ паровой	Շոգեշարժ, շոգեջրհան
Нефтепромышленность	Նավթագործութիւն, նաւթ- արդիւնաբերութիւն.
Нефтемоторъ	Նավթաշարժ.
Низшіе техники	Ստորին արհեստագէտներ.
Образцовый улей	Օրինակելի փեթակ.
Опытное поле	Փորձնական դաշտ.
Оперировать	Գործել, գործ տեսնել.
Парадоксъ	Արտառոց, տարօրինակ, նոր- օրինակ բան.
Паровой компрессоръ	Շոգեճնշիչ.
Паровая машина	Շոգեմեքենայ.
Плодовый питомникъ	Պտղատու տնկարան.
Практикъ	Գործնական.
Пролетарій	Պրոլետար, օրհացկան.
Профессиональное знаніе	Արհեստի կամ օրհէ գործի հմտութիւն, արհեստագի- տութիւն.
Пчеловодство	Մեղաբուծութիւն.
Районъ	Շրջան (տեղի).

Самодѣльщина	Ձեռագործ (Շիրակ), ձեռ- քագործ (Ղարաբաղ), ինք- նագործ.
Слесарь	Փականագործ.
Стружка (стружение)	Ռանդ, ռանդելը (յղկել ռան- դով փայտ կամ երկաթ).
Строительный институтъ	Շինարարական ձեռնարան.
Сыроварня	Պանրագործարան.
Туберкулезъ	Պալարախտ.
Туберкулезъ легкихъ	Թոքախտ.
Техникъ	Արւեստագէտ.
Техническое общество	Արւեստագիտական ընկերու- թիւն
Тема	Բնաբան, նիւթ, խնդիր.
Ткацкая мастерская	Ջուլհականոց.
Токарь	Ճախարակագործ.
Трамвай	Տրամուղի (քաղաքի երկա- թուղիներ՝ ձիաքարշ, էլեք- տրաքարշ, շոգեքարշ).
Трахома	Տրախոմա, կոպախտ (կոպերի հիւանդութիւն), խշրուկ.
Трубопроводъ	Փողրակներ.
Участковый завѣдующій нефтяными промыслами	Նաւթագործութեան շրջա- նային վերահսկիչ.
Факторъ	Գործօն.
Формула	Ձև, տարազ.
Функция	Գործառնութեան շրջան.
Функционировать	Գործել, գործ տեսնել, գործ անել.
Цензъ образовательный	Կրթական արտօնութիւն
Шелководство	Շերամաբուծութիւն.
Штейгеръ	Հանքավար, հանքավարպետ.
Электромоторъ	Ելեկտրաշարժ.
Эквивалентъ	Համարժէք.

20. Մամիկոնեան իշխաններ Մուշեղ և Մանուէլ
— Մ. Բ. Ղազարեանի — ր. 30 Կ.
21. Միքայէլ Նալբանդեանի տնտեսական թէ-
օրիւն—Եր. Պաշեանի — „ 25 „
22. Անասնապահութիւն—Ի. Բ. Լիբովուդրո-
վի (Թարգման.) Մասն I—Ընտ. կենդան.
ինամքը և հիւանդութ. պաշտ. միջոցն . — „ 30 „
23. Անասնապահութիւն—Առյճի. Մասն II և
III—Ընտանի կենդանիների վարակիչ և
ոչ-վարակիչ հիւանդութիւնների մասին — „ 50 „
24. Ի՞նչ տիպի ստորին և միջնակարգ զարոյց-
ների կարիք ունի ներկայումս Ան-
դրկովկասը — Կ. Յ. Խաչիսեանի — „ 15 „
25. ГОЛОДЪ—Ս. Ջալարեանի — „ 30 „
26. Կանոնագիր շտեմարան. զանձարանի—Ս.
Ջալարեանի — „ 2 „
27. Վարկատու ընկերութեան կանոնադրու-
թիւն (փոխադրութիւն) — „ 30 „
28. Հոցահատիկների մարգային կուտուրան
— Գ. Ղարազեօզեանի — „ 5 „
29. Ի՞նչ բան է գէմատլօն—Ի. Բեղօլօսեան
(Թարգմանութիւն) — „ 5 „
30. Ինձ մի խնդիր—Րօմանո. Խօսք Յ. Թու-
մանեանի, ներգաշնակութիւն Ա. Մայի-
շեանի — „ 40 „
31. Ոգի Հայաստանի—գրւնատիպ նկար . . . — „ 50 „
32. Արտաշէսի յուզարկաւորութիւնը—գրւնա-
տիպ նկար — „ 25 „

Պահեստը գտնուում է Միութեան գրասենականում:

Հասցեն՝ Баку, Армянскій Культурный Союзъ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0225475

44.524

Էլեմենտարական սպարան „Ռազու“.

ԴԻՆՆ Է 15 ԿՈՊ.